

Performa 4 | 2016. szám
kultúratudományi és társadalomfilozófiai folyóirat

Főszerkesztő: Vajda Mihály

Szerkesztők:
Kicsák Lóránt
Nemes László

A szám felelős szerkesztője: Szabó Csaba

Olvasószerkesztő: Kusper Judit

Kiadja: Eszterházy Károly Főiskola Bölcsészettudományi Kara

Felelős kiadó: Dr. Zimányi Árpád dékán

Kapcsolat: performa@ektf.hu

ISSN 2498-731X

Webmester: Faa Balázs

Bruno Latour

Megbarátkozni a technikákkal*

Létmódok és létesítés

Létezik egy James pragmatizmusával és Whitehead spekulatív filozófiájával érintkező hagyomány, amely a *létmódok*ként meghatározott előljárószókra támaszkodik. E terminust Gilbert Simondonnak a technika különlegességéről szóló, jól ismert könyvében találjuk, még ha nem is nagyon akadt folytatója. *A technikai tárgyak létmódjáról* írt könyve¹ olyan filozófiai mű, amely képes túllátni szubjektumon, objektumon és kettejük kombinációján. Mint tudjuk, egészen hétig jut a létmódok számbavétele során, egyfajta erősen mitologikus genealógiába – vagy, ahogy ő mondja: „genetikus” láncba – rendezve őket, melynek mindazonáltal megvan az az óriási előnye, hogy nem kettőre (vagy háromra) korlátozza a megoldások számát: Simondonnál a világ megragadása nem azt követeli meg, hogy először is osszuk fel a valóságot objektumokra és szubjektumokra. Egy idézet elegendő ahhoz, hogy megértsük, milyen pályát igyekszik felvenni a gondolkodása: *„Mi azt feltételezzük, hogy a technikai létviszonyban a világban-lét egyedülálló, központi és eredeti módja, a mágikus létmód érkezik egy új fázisba; a technikai létmódot kiegyensúlyozni a vallási létmód képes. A technika és vallás közötti semleges ponton jelenik meg az eredeti mágikus egység kettéhasadásának pillanatában az esztétikai gondolkodás: nem alkot külön fázist, hanem folyamatosan a mágikus létmód egységének széttörésére emlékeztet, és egy jövőbeni egység megteremtésére törekszik.”* (160)

Azon az érdekességén túl, ahogyan rehabilitálja a mágiát, a technikát pedig a vallásos pandanjává teszi, majd később az etikát a technikából, a tudományt a vallásból, a filozófiát pedig az esztétikából hozza felszínre, ennek a különös intellektuális kalandnak az eredetiségét a létmódok pluralitásának gondolata alkotja, melyek mindegyikét önmagáért kell tisztelnünk. S bár nem lett folytatása ennek a kalandnak (a technikák filozófiája továbbra is Heidegger ízlését és utálatát tartotta mély gondolkodásnak (Simondon, 1989), Simondon megértette, hogy a lételméleti kérdést ki lehet vonni a szubsztancia utáni kutakodás, az egyetlen igaz ismeret iránti bűvölet, az alany és tárgy kettéhasításán nyugvó rögeszme alól, és inkább a *vektorok* fogalmaival lehet feltenni. Számára alany és tárgy korántsem a gondolkodás

* Bruno Latour: « Prendre le pli des techniques », numéro spécial de la revue *Réseaux* (coordonné par Christian Licoppe) Août-Septembre, Vol. 28 n°163, pp. 13-32, 2010.

¹ Georges Simondon (1989): *Du mode d'existence des objets techniques*, Paris, Aubier.

kezdetén álló két fogalom, melyre a filozófus, akárha kampókra, kifeszítheti a függőágyát, ha békés szendergésre vágyik, hanem a létmódok valódi történetének meglehetősen kései fejleményei. *A közvetítésnek ez az eltolódása képi karakterek és háttérkarakterek irányába azt jeleníti meg, hogy az ember és a világ között távolság támadt. Ahelyett, hogy az univerzum egyszerű tagolása lenne, a közvetítés maga tesz szert bizonyos súlyra; a technikában objektiválódik és a vallásban szubjektiválódik, a technikai objektumban jelenítve meg az első tárgyat és az istenségben az első alanyt, míg hajdanán csak az élőnek és környezetének egysége létezett: objektivitás és szubjektivitás az élő és a környezete között, az ember és a világ között jelenik meg, abban a pillanatban, amikor a világ még nem rendelkezik a teljes tárgy-státusszal, és az ember a teljes alany-státusszal.* (168)

Simondon mindazonáltal megmarad klasszikusnak, amennyiben megszállottan ragaszkodik az eredendő egység és a jövőbeli egység gondolatához, amikor létmódjait sorban, egyiket a másikból levezeti, olyan módon, mely inkább Hegelre emlékeztet. Mintha csak azért vette volna számba hétig, hogy végül is eljuttassa őket az egyhez: multirealizmusa, a felvázolt móduszok közül a hetedik, alapjában véve csupán egy hosszú kerülőút, mely a lét filozófiájához vezet vissza.

Forduljunk most egy teljesen feledésbe merült könyvhöz, melynek filozófus szerzője még abban az udvarias tiszteletben sem részesült, ami Simondonnak végül csak-csak kijárt. Amikor 1943-ban, a háború kellős közepén, Étienne Souriau közzé teszi egyedülálló munkáját, *A különböző létmódokat*, nem geopolitikai megfontolások vezetnek, de az összeomlás okait sem kívánja kutatni, sem lelket önteni a csapatokba (Souriau, 1943).² Ehelyett hallatlan merészséggel, üde metafizikai leleményességgel és elképesztő kifejezési szabadsággal a multirealizmus kérdését vizsgálja: hányféle különböző módon mondhatjuk, hogy a lét létezik? Ha újra felcsendülhet ez az oly banális kifejezés, az csak azért van, mert sugallni szeretnénk, hogy Souriau is a *létmódok* iránt érdeklődik, komolyan véve a „lét” szót, de megőrizve egyúttal a *mód* mint viselkedés- és eljárás mód eszméjét is, mintha a filozófus, több évszázados bifurkáció után (Whitehead, 1920)³ végre föl akarná lelteni a létezőkkel szembeni *helyes viselkedésmódok* tiszteletteljes udvariasságát.

Hogy megértsük, mit nevez empirikus és szisztematikus kutatásnak, elegendő két lényegi fogalommal felvértezni magunkat. Az egyiket jól ismerjük már, hiszen Souriau

² Étienne Souriau (1943): *Les différents modes d'existence*, Paris, PUF (új kiadás: Paris, PUF, 2009, Isabelle Stengers és Bruno Latour hosszú bevezetőjével).

³ Alfred North Whitehead (1920): *Le concept de nature*, Paris, Vrin, 1998. (Magyarul: A. N. Whitehead: *A természet fogalma*. Typotex, Bp., 2007. Fordította Szabados Levente)

közvetlenül hozzákapcsolja tervét egy James-től vett idézethez, melyben ez utóbbi az empirizmust úgy határozza meg, mint a prepozíciók által nyújtott tapasztalat tiszteletben tartását: „Tudjuk jól, mekkora jelentőséget tulajdonított a tudatfolyamok leírásakor W. James annak, amit úgy nevezett: 'vagy-érzés, mert-érzés'. Ezzel egy olyan világba csöppenünk, ahol a 'vagy'-ok, a 'miért'-ek, az 'azért'-ek és mindenekelőtt az 'és akkor'-ok, ill. az 'és aztán'-ok alkotják a valódi létmódokat. (...) Ily módon, elemről elemre haladva, a létezés grammatikáját betűzhetnénk ki.(108)

A prepozíciók ontológiája egy csapásra messze visz a létfilozófiákban eddig elterjedt vizsgálódások típusától: az előjáró szó nem ontológiai tájékozót, létrégiót, léterületet, létszférát, vagy létszubsztanciát jelöl. Hanem, ahogyan a neve is mutatja, *előkészíti* azt a *pozíciót*, melyet az *elkövetkezőnek* kell biztosítani, döntő módon terelve ekként az értelemkeresést, és ezzel lehetővé teszi, hogy megítéljük az irányultságát, a vektorát. Akárcsak a prepozíció, a közlés rendje is azt készíti elő, ami következik, anélkül, hogy a legcsekélyebb mértékben is beavatkozna abba, amit ténylegesen mondanak. A zenei partitúrákhoz hasonlóan, a rend csak azt jelzi, milyen hangnemben, milyen *kulcsban* kell előkészülni az elkövetkezők eljátszására. Nem azt kell tehát keresni, hogy mi rejlik a közlések *mögött*, mik alkotják a lehetőség-feltételüket vagy az alapjukat, hanem, és ez egyszerre döntő és könnyed dolog, hogy mi a létmódjuk. „*What to do next?*” ahogy Austin mondaná, akinek az *illokúciós erő* fogalma egyébként hasznos szinonimaként szolgálhat (Austin, 1971).⁴ Az illokúciós erő, emlékszünk, semmit nem mond a közlésről; azt jelzi, *hogyan* kell fogadni a sikerességi feltételeit ahhoz, hogy elkerüljük a kategória hibákat, és ne leírásnak vegyük például azt, ami valójában fiktív elbeszélés, vagy tiltásnak azt, ami kérés. Legyen szó tehát akár előjárószóról, akár közlésrendről, létmódról vagy illokúciós erőről, a vektorálás közös bennük: lehet-e komolyan vizsgálni a viszonyokat, ahogyan sokáig az érzeteket vizsgálták, anélkül, hogy azon nyomban csakis és kizárólag abba az irányba fordulnánk, amely (eltávolodva az alanytól) a tárgyhoz vagy (eltávolodva a tárgytól) az alanyhoz vezet?

Mindazonáltal, amikor a szemiotika vagy a nyelvészet fogalmait a létmóddal rokon értelmű terminusoknak veszem (egyébként Souriau is gyakran él ezekkel a metaforákkal), azt kockáztatom, hogy idő előtt, vagyis mielőtt jó irányt venne, kisiklik a vállalkozásunk. Hozzá vagyunk szokva ahhoz, hogy *vagy* nyelvi kérdéseket, *vagy* ontológiai kérdéseket tegyünk fel – ez a szokásunk nyilvánvalóan pontosan annak a bifurkációnak a következménye, melyet

⁴ J. L. Austin (1970): *Quand dire c'est faire*, Paris, Le Seuil. (Magyarul: J. L. Austin: *Tetten ért szavak*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1990. Fordította. Pléh Csaba)

szeretnénk felszámolni, amikor megtanulunk az ujjainkon tovább számolni kettőnél vagy háromnál. Legyünk hát elővigyázatosak! Nem elég megkülönböztetni az előjárósók vizsgálatát a szubsztanciák vagy az alapok vizsgálatától, arra is szükség van, hogy olyan fogalmat találjunk, amely engedélyezi, hogy a nyelvi kérdéseket összekapcsoljuk a létkérdéssel, mégpedig annak a tilalomnak az ellenére, mely megkülönböztetésükre kötelez.

Ebben rejlik Souriau legjelentősebb filozófiai újítása, melynek a létesítés (instauration) szép nevét adja. Hogyan ragadjuk meg „a készülő művet”, ha el akarjuk kerülni, hogy választanunk kelljen a között, ami a művésztől ered, és a között, ami a műből jön? Mindenekelőtt ez foglalkoztatja Souriau-t (Souriau, 1956).⁵ Hogy megértsük az őt fogva tartó gondolatot, lássuk egyik leírását a sok közül a teremtő aktusról: „Itt van egy agyagkupac a szobrász modellállványán. Vitathatatlan, teljes, kész, dologi (réique)⁶ létezés. De nincs benne semmi az esztétikai létezésből. A mű minden egyes kéz- és ujjnyomással, a szobrászkés minden egyes műveletével teljesebbé válik. Ne a kést nézzék, hanem a szobrot! A démiurgosz mozdulataira a szobor lassacskán kilép határaiból. Elindul a létezés felé – a felé a létezés felé, amely végül tényleges, intenzív és bevégezett jelenlétben tündököl. Csak annyiban lesz ez a sárkupac szoborrá, amennyiben képes arra, hogy művé váljon. Kezdetben a szobor, a végső tárggyal való távoli kapcsolata révén, mely lelket adományoz neki, alig-alig létezik, aztán lassan kiválik, alakot ölt, létezni kezd. A szobrász előbb csak gyúrja, nyomkodja az agyagot, mígnem minden mozdulatával teljesebbé teszi. Mikor lesz kész? Amikor teljessé válik a közelítés, amikor az anyag fizikai valósága és a leendő mű spirituális valósága egymásra talál, és tökéletesen fedésbe kerülnek. Olyannyira, hogy a mű, egyszerre fizikai és szellemi létben, önmagával intim módon egyesül, egyik létezés a másik tiszta tükre lévén.” (107-108)

Értelmezési hiba lenne, ha azt hinnénk, Souriau egy formának egy anyagra való rákerülését írja le, azt, miként megy át fokozatosan a valóságba az ideális forma, vagyis egy potencialitás, mely a többé-kevésbé ihletett művész tolmácsolása révén egyszerűen csak valóságossá válna.⁷ Épp ellenkezőleg, létesítésről van itt szó, kockázatvállalásról, felfedezésről, teljes egészében föltaalálásról: „Ez az egyre növekedő létezés, amint látjuk, kettős modalitásból áll, melyek végül a munka során lépésről-lépésre kitalált egyetlen lét

⁵ Étienne Souriau (1956): L'oeuvre à faire. *Bulletin de la Société française de philosophie*, 4-44. 195-217. (új kiadás: a 2009-es sorozatban)

⁶ A „réique” jelző neologizmus, mely előbb a fenomenális dolgot jelöli meg, és csak azután utal az objektív dologra.

⁷ Deleuze vezette be a klasszikus megkülönböztetést potenciális/reális és virtuális/aktuális között. Souriau számára ez utóbbi érdekes, ami egyúttal megmagyarázza Deleuze érdeklődését is iránta.

egységében tökéletes fedésbe kerülnek egymással. Gyakran mindenféle előzetes megfontolás és terv nélkül. A végső mű egy adott pontig mindig újdonság, felfedezés, meglepetés. Ez az, ezt kerestem, ennek létrehozása felé haladtam!” (109)

Souriau-t a művészetben az *előállítás*, a *létre-hozás* műveltető szerkezete igézi meg (és engem is az bűvöl el kutatóhelyemen), vagyis a művész (vagy a kutató) tettével kiváltott megkettőződés, többletképződés, gyarapodás és a mű összerendeződése (vagy a tény autonómiája). Létesíteni és alkotni, persze, szinonimák; a létesítésnek azonban az a jelentős előnye, hogy *nem* cipeli a konstruktivizmus egész metaforikus terhét – ami pedig könnyen és szinte automatikusan adódna a mű esetében, melyet oly nyilvánvalóan a művész „alkot” meg. Ha „létesítésről” beszélünk, ezzel előkészítjük a szellemet arra, hogy pontosan a konstruktivizmus fonákoldaláról közelítve tegye fel a modalitás kérdését. Ha például azt mondjuk, hogy egy tény „konstruált”, az elkerülhetetlenül ahhoz vezet (kellően meg vagyok fizetve ahhoz, hogy ezt tudjam), hogy a vektor eredőjeként a tudóst jelöljük ki, a fazekasmesternek tekintett Isten mintájára. Ha viszont egy műalkotás kapcsán azt mondjuk, hogy „létesítve” van, eleve arra készülünk, hogy a fazekasmestert ne tekintsük másnak, mint aki fogadja, összegyűjti, előkészíti, kibontja, kitalálja vagy feltalálja – ahogy egy kincset találunk – a mű formáját.

De vigyázzunk! Az olyannyira korszerűtlen stílus ellenére sem akarjuk visszacsempészni a Szép eszményét, melynek olvasztótégelye volna a mű. Aktivitás nélkül, nyugtalanság nélkül és kétkezi munka nélkül egyik esetben sincs sem mű, sem lét. E tekintetben semmi kétség, semmi habozás Souriau-nál. Mindkét esetben aktív modalitásról van szó. Ám a hangsúly máshová esik a konstruktivizmusban és máshová a létesítésben: a konstruktivizmusra való hivatkozásból kihallatszik a kritika, hiszen az „alkotó” megnevezés mögé mindig odaértjük ezt az *ex nihilo* teremteni képes Istent. A fazekasmesterként tekintett Istenben tehát mindig van egyfajta nihilizmus: ha a tények alkotva vannak, konstrukciók, akkor a tudós a *semmiből* teremti őket; mind olyanok, mint az isteni lehelettől átjárt sár. Ha azonban *létesíti* őket a tudós vagy a művész, akkor a tények éppúgy, mint a művek, megállnak magukban, helyt állnak és jótállnak magukért – és az embereknek, a szerzőiknek rájuk kell *bízni* magukat, ami mégsem azt jelenti, hogy csupán átvezetőik lennének.

A technikai létmódról

A modern emberek egyik legmeglepőbb jellemvonása, hogy nagyon kevés figyelmet tulajdonítanak annak, ami őket a nagy felfedezések óta a többiek szemében a leginkább meghatározza: a *technika* kibontakoztatásának művészetére és módjára gondolunk. Akik azzal dicsekszenek, hogy „szilárd meggyőződésű materialisták”, igen keveset gondolkodtak az anyagok szilárdságán. Nincs ellenemre, ha megvetjük a vallást, mely nem volt képes megőrizni ontológiai rangját a tudományokkal való versengésben; nem esik nehezemre megérteni, ha óvakodunk a pszichológia szélhámoskodásától: mindig vészesen megfertőzi azokat, akik foglalatostkodnak vele. Na, de mi van a szerszámokkal, az automatákkal, a gépekkel, a földdel, melyet több százezer éve szakadatlanul forgatunk és művelünk, a találmányokkal, melyek az utóbbi három évszázadban úgy felforgatták az életünket, ahogy arra összes többi szenvedélyünk együtt sem lett volna képes? Az objektív ismeretek jótéteményeiről – és az ezeket kétségbe vonókat fenyegető halálos kockázatokról – szóló ezernyi munka mellett nincs tíz sem a technikákról – és nincs három sem arról a halálos veszedelemről, melyet az jelent, ha nem *szeretjük* őket. Jómagam abban látom ennek a hanyagságnak a bizonyítékát, hogy míg az *episztemológia* szót mindig az ismeretről szóló ismeretként értettük, a *technológia* szóról André Leroi-Gourhan és tanítványai minden erőfeszítése ellenére sem jut soha eszünkbe, hogy a *technikáról* szóló bármiféle reflexió rejlene benne. Egy chipekkel teli egyszerű gépet habozás nélkül „technológiának” hívunk, de nem várunk tőle vagy róla semmiféle tanítást; egy „technológustól” is csak annyit kérünk, hogy jöjjön, és szerelje meg a szóban forgó gépet, az ismereteire nem vagyunk kíváncsiak. Mire is mennénk velük? A technikában nincs semmi elgondolnivaló. Nem egyéb az, csak egy halom komplikált eszköz. Ezt mindenki tudja.

Még a messze nem szószátyár politikai filozófia is azzal dicsekedhet, hogy több művet hozott létre, mint a technika filozófiája: ugyancsak erőlködnünk kellene, ha két kezünkön akarnánk megszámolni, hogy pontosan hányat is. Azzal éltek, amit én dupla-kattintás információnak nevezek (átalakítás nélküli áthelyezés); ez volt a sablonja egy olyan létmódnak, melyre nézvést ez az eljárás éppoly kevésbé volt megfelelő, mint a tények, a démonok, az angyalok vagy a jogeszközök megítélésére. S ahogy az ilyenkor lenni szokott, nem a nyilvánvalóan alkalmatlan szabványt vetették el, hanem a technikát is befektették ebbe a Prokrusztész-ágyba. S miközben minden tapasztalat fellázadt a szabdalás ellen, úgy tettek, mintha a technika is egyszerű információkat transzportálna módosulás nélkül. Igaz, a mérnökök sem tiltakoztak, és mindent elkövettek, hogy hasonlítsanak a róluk mintázott csökevényes tudós képére.

Azt fogják mondani, hogy ez már azért túlzás, én a nyugati szemléletmód áldozata vagyok, hiszen a kézművesek, a mérnökök, a technológusok és a barkácsolók gyakorlatában is minden az átalakítások sokrétűségét, a kombinációk összetettségét, a leleményesség túláradását, a hozzáértés (*savoir-faire*) törékeny módjainak kifinomult összekapcsolódását nyilvánítja meg. Még ha a reprodukció létmódja felől (a belőle eredő állandóság okán) bizonytalanok lehetünk is (Latour, 2007)⁸, és nem kevésbé habozhatunk a referenciák láncolatának létmódját illetően (minthogy sikeresen eljutunk távolba, végül figyelmen kívül hagyhatjuk azokat az eszközöket, melyek lehetővé tették ezt az eljutást), afelől semmi kétségünk sem lehet, hogy a technika merész átalakítások hosszú sorozatából emelkedik ki. Az olvasó ebből az ellenvetésből megítélheti, milyen rosszul értette meg a modern emberek képességét arra, hogy elvakítsák magukat, és ezt annak a megszállott törekvésüknek köszönhetően teszik, hogy az egyik identitást átvigyük egy másikra egy identitás révén. Ha fel akarjuk mérni, mekkora szakadékot képesek teremteni a gyakorlat és a gyakorlat elmélete között, akkor nemcsak az episztemológiában, a pszichológiában vagy a teológiában kell elmélyednünk, hanem a technológiában is (ezt a fogalmat továbbra is a technikára *irányuló* reflexió értelmében használom). Amikor „konstrukcióról” beszélnek, éppen akkor sikerül a moderneknek elérniük, hogy egy bámulatos húzással ne legyenek konstruktivisták. Hogy a létesítésről már ne is beszéljünk!

Hogyan is vihetnénk végbe a technikai aktussal egy átalakítás nélküli átvitelt, ha egyszer minden az ellenkezőjére utal? Ó, mi sem egyszerűbb: tegyük csak hozzá a *hasznosságot*, a *hatékonyságot* vagy, egy tudományosabb szóval élve, az *eszközszerűséget*! A hatékonyság az a technika számára, ami az objektivitás a referencia számára: annak eszköze, hogy mindent megkapjunk, és semmit ne kelljen adnunk, az eszköz nélküli végeredmény, akarom mondani a végtermék az alkalmazott közvetítés útja nélkül (ugyanaz a helyzet ennek az ősi mitológiának a harmadik Gráciájával, a *jövedelmezőséggel*). Rögtön feledésbe merülhet a technikai átalakítások forrása és felforgató hatása, ha azt mondjuk, hogy a technikai *tárgy* révén csupán azt a *funkciót* visszük át, melyet neki *húen* be kell töltenie. Ha sikerül önöknek minden technikában egy „szakszerűen használt” eszköz révén végbevitt hatékonysági transzportot látniuk, és ha ehhez ráadásul még egy gyártót is hozzá tudnak illeszteni, akinek a fejében van az az előzetes forma, melyet a tehetetlen és alaktalan anyagba visz bele, akkor

⁸ Reprodukciónak az a létmódot nevezem, amely a fenomének számára létfolytonosságot biztosít (ezt a létmódot határozottan meg kell különböztetni a referenciától). Bruno Latour (2007): A Textbook Case Revisited. Knowledge as Mode of Existence. In *The Handbook of Science and Technology Studies*. Third Edition. Edited by E. Hackett, O. Amsterdamska, M. Lynch & J. Wacjman, 82-112., Cambridge, Mass: MIT Press.

egyetlen bűvészmutatvánnyal sikerülni fog az egész materiális világot eltüntetniük, azt a benyomást keltve, hogy olyan tárgyakkal népesítik be, melyek anyagi volta éppolyan kísérteties lesz, mint a természeté. Az autó? Pontosan „megfelel” a „helyváltoztatás szükségletének”, és minden formája e szükségletekből „ered”. A számítógép? „Hatékonyan tölti be” azt a funkciót, melyre kiötlötték. A kalapács? Abból az elgondolásból származik, hogy miként lehet a „legjobban” egyensúlyt teremteni a kar, az emelőkar, a fa és az acél között. Adjatok nekem szükségleteket és fogalmakat: máris kész a forma; az anyag csak követi. A technika? Anyagra alkalmazott gondolat, maga is formaként tekintve, olyannyira, hogy forma és gondolat egymást ismétli. Színre lép *Homo faber*, és – éppannyira ártatlan, mint amennyire helytelen kifejezéssel élve –: „az anyagon végrehajtott hatékony cselekvés révén” különböző eszközök segítségével formába önti szükségleteit (az idézett kifejezés, sajnos, Leroi-Gourhan-tól származik).

A technikák iránti megvetés abból ered, hogy ugyanaz a modell határozza meg értelmezésüket, mint amelyik miatt a tudományok referenciáiról szóló munkát is félreértették (Latour, 2001). Ahogyan az episztemológiában is létezik az objektivitás „korrespondencia”-elmélete, mely szerint a forma leleményessége teremt megfelelést térkép és földterület között, úgy a technológiában is létezik egy elmélet, mely szerint a hatékonyság nem más, mint forma és funkció *megfelelése*. Azt hiszik, hogy a technika az embertől származó tett – leggyakrabban férfitől, egyébiránt –, mely aztán valamely anyagra irányul, ez utóbbit pedig a geometria és az állandóság valamiféle vegyítésével gondolják el. A technika ekkor válik a tudomány önmagában téves felfogásának alkalmazásává!

Amint látjuk, nem csak az angyalok szenvednek a meg-nem-értettségtől: a technikusoknak sincs szerencsájük, egyszerűen alacsonyabb rendű tudósokként kezelik őket – elhibázva a megértésüket, miután előbb elvették a tudósok megértését... Nem a technika üres, hanem a filozófus tekintete: Heidegger képtelen a Rajna legszebb duzzasztógátjában valami eredendőt megpillantani a létvonatkozást illetően. Beéri annyival, hogy ráerősít arra az univerzálisan megfigyelhető mozgásra, amivel a tudományos és technikai dolgokat szokás elkendőzni, amikor továbbgördíti a problémát: a Tudomány csupán a Technika avatarja, mondja, miután ezt előzőleg már *Gestell*ként félreértelmezte. Nem egyéb ez, mint a tudományos és technikai szakértelem megvetése a vaskalapos tanár részéről. Szép esete a lét mint technika elfelejtésének. Az ontológiai nagylelkűség hiánya! Ha igaz, hogy a *res extensa* lassú özöne elárasztotta a Szűzet és a szenteket, még sokkal nagyobb homályba burkolta „a technikai tárgy létmódját”. Simondon is méltatlankodik azon, miként kerülhette el egy ennyire

masszív fenomén a művelt tudat figyelmét. Én további bizonyítékát látom ebben a modernisták önnön civilizációjukkal szembeni bizalmatlanságának: miként válhattak vakká a technikák különösségére, mindenütt jelenvalóságára, emberiségére? Miért nem vették észre a technikák tündöklő átvilágíthatlanságát? De főleg az képeszt el, miként vétették el a technikák *transzcendenciáját*. Egyértelműen a technikára, és nem a természetre érvényes a mondás, hogy „rejtekezni szeret”.

Minden létmód transzcendens, hiszen mindig van egy ugrás, egy vetődés, egy törés, valamilyen kockázat, különbség az előző és a következő állomás, az egyik közvetítés és a folytatása között, n és $n+1$ között az átalakulások során – a létesítés fogalma éppen ezt igyekszik körülölelni. Mindig a folytonosság hiányzik. Például nincs semmi, ami inkább transzcendens lenne, mint a geodéziai kitűző karó a földmérő jegyzetfüzetébe írt adatokhoz képest, vagy a bírósághoz címzett, egyetlen sorra vonatkozó kérdés a több ezer oldalas peranyaghoz viszonyítva, amit kézikocsin kell a törvényszéki irodába beszállítani. Mi lenne transzcendensebb annál a viszonynál, ami egy unalomig ismételt ima lagymatagsága és a között az elragadtatottság között van, amikor, mintha csak első alkalommal, felfogjuk az értelmét? Semmi nem transzcendensebb, mint a papírra vetett jelenet és a látszólag belőle előlépő színészek szárnyalása közötti viszony. A transzcendenciák túlradnak, hiszen két folytonosság között mindig szakadás támad, valamiképpen ez képezi amazok árát, útját és sikerét, röviden a létet-mint-másként-létet.

Épphogy az *immanencia* hiányzik a leginkább. Kell-e emlékeztetni arra, hogy nincs két világ, egy immanens és teljes, amely *alá* vagy *fölé* egy másikat – a természetfelettit – kellene illeszteni, és amelynek *innenső oldalán*, hogy bőkezűek legyünk és elszállásoljuk a képzeteket, egy másikat kellene vájni – a bensőséget? Csak természet-alatti létezők vannak – ide értve magát a természetet is (Stengers, 2002)⁹ –, útjuk során a megelőző állomáshoz képest mind *enyhén* transzcendensek. Hálózatot alkotnak, és ezek a hálózatok a leggyakrabban mit sem tudnak egymásról, kivéve, amikor keresztezik egymást és egymásból kell építkezniük, elkerülendő, amennyire csak lehet, a kategóriahibákat. A világ tehát transzcendencia-áramlásokkal van kitöltve, nem is: inkább keresztül-kasul *üreget* vájnak benne egy finom *szaggatott vonalként*, melyet az ugrások és a létben való apróbb előrelépések miatt szükséges küszöbátlépések hagynak maguk mögött. Akadályfutás ez végső soron.

⁹ Isabelle Stengers (2002): *Penser avec Whitehead: une libre et sauvage création de concepts*, Paris, Gallimard.

A technikai aktus transzcendenciája

Ha a technika, a többi létmódhoz hasonlóan, transzcendens, akkor *a maga módján* kell annak lennie. Melyik ez a mód? Miként lehet összehasonlítani a létezőket és létmódokat kizárólag az objektumok és a szubjektumok szerszámkészletét használva? Minden barkácsoló tudja, hogy ügyessége egyre nő, ha kezdetleges és durva eszközök helyett csavarhúzó és franciakulcsok, fűrészek és csipeszek arzenálja áll a rendelkezésére. Simondon éleselméjűségét dicséri, hogy észrevette, nem tudjuk pontosan meghatározni a technikai tárgy létmódját, csak ha *megadjuk* a mágiából, a vallásból, a tudományból, a filozófiából eredő részeinek *keverési arányát*. Szerintem ez az egyetlen racionális használata Occam nevezetes borotvájának. Kontár módjára használjuk, ha össze-vissza vagdalkozunk vele, hogy önkényesen korlátozzuk a létezők számát. Épp ellenkezőleg, helyénvaló úgy kell kezelni, mint egy metszőszike-készlet darabjait, melyeket nagy becsben tartva őrzünk egy kincses ládikó szatén párnáján, hogy metszeteket készítsünk *minden* létmódról az élő artikulációi szerint, anélkül hogy bárkinek is nyakát szegnénk.

Milyen is tehát a technikai létmód sajátjának tekinthető *függőlé*t – hogy Souriau egyik legszebb szavát említsük, melyet az *önazonosság* kizárólagos keresésével szegez szembe? Semmi kétség, a dolgok folyásában bekövetkezett, ugrásról, vetődésről, törésről, szakadásról van szó, s mindegy, hogy szerény vagy zseniális *föltalálás*nak nevezzük-e. Elég csak körülnéznünk, máris meggyőződünk róla és felmérjük, micsoda módosulást szenvednek el a létezők, melyeket a technika kiindulópontjának tekint.

A házunk köve egy távoli kőfejtőben nyugodott; a tikfa bútoraink fája valahol Indonéziában cseperedett fel; a homok, melyből a kristályvázánk készült, a Somme völgyének mélyén szunyókált, és így tovább. Nem a metamorfózisok átalakulásához hasonlít az alakváltoztatás eme elképesztő ügyessége? Tényleg *mágia* rejlik a technikában – minden mítosz erről regél, s Simondonnál jobban senki nem értette ezt meg. Nézzen csak megint körül: semmilyen folytonos összefüggést nem lehet megállapítani a kőbánya, a trópusi őserdő, a homokbánya és azok között a formák között, melyeket képesek voltak a tárgyak készítőjében felidézni, hogy végül otthona részévé váljanak. *Metamorfózis* történt; nem véletlenül beszélünk a technika kapcsán ravaszságról, ügyességről, agyafúrtságról, melyet *Métisz* testesít meg. Érezzük, milyen tökéletes összhangra van szükség fortélyosság és leleményesség között, hogy kijátsszuk a démonok cselvetését és feltaláljuk a „micsodát”. Mindkettő *kacsARINGÓS úton jár*, hiszen „az ügyes mindenre talál megoldást”. Ha Odüsszeusz „a leleményes”, ha Vulcanus sántikál, az azért van, mert a technikai lét közelében semmi nem

jár egyenes úton, minden kerülő útra térül – és néha *minden keresztül húzza* a számításainkat. Ugyanakkor viszont az asztalom, a házam falai, a kristályvázám maradandóvá válik. A metamorfózis, s így a mágia létezőivel ellentétben a technika létezői, az egyszeri radikális átalakulásukat követő állhatatosságukban, maradandóságukban, *conatus*ukban a reprodukció létezőire hasonlítanak. Mintha a technika megkaparintotta volna a reprodukciótól és a metamorfózisoktól titkuk egy részét, amikor keresztezte őket egymással. Nem meglepő, hogy Prométheusz tüzében azt látták, ami minden dolgot cseppfolyóssá tesz, és ugyanakkor tartamot, tartósságot, egy új tartást biztosít nekik. Nincs olyan nevéhez méltó régész, aki ne lelkesedne a feltárt cserépedények láttán, melyek, még ha töredezetek is, nem kevésbé tartósak, mint Földünk.

Ha a technikai tárgy létmódja nem más, mint másik két létmód leleményes egyvelege, nincs benne semmi sajátlagos? Kétségkívül, nehezen megragadható, és talán még bizonytalanabb, mint a mágia létezőinek léte, melyeknek Simondon eredt a nyomába. Tényleg *ritkán* ötlük szemünkbe, és a technikai „tárgy” fogalma könnyen tévútra visz bennünket. Sem a fal, sem az asztal, sem a váza – sem pedig az autó, a számítógép, a háziállat – nem „technikák” többé, *ha magukra hagyjuk őket*. Ami tárgyi bennük, az az alkotórészek jelenlététől függ, melyek mindegyike a kiindulópontként választott létezők állandóságából lett metamorfózisok révén elragadva – legyenek ezek tehetetlenek vagy élők –, persze e létezők mindegyike kölcsönadja bizonyos erényeit is, anélkül azonban, hogy a legtöbb esetben tartósan ki tudnánk használni a bennük rejlő adottságokat és az önállóságukat. E vegyületek összetevői idegenek maradnak egymás számára. Eltűrik, hogy átfordítsák, eltérítsék őket, rendelkezzenek velük és mozgassák őket, de ettől még megmaradnak „magukban létezőknek”, és alkalomadtán bármikor kicsúsznak a kezeink közül. Ha nem vagyunk éberek, a fal összedől, a fát megeszi a szú és porrá omlik, a kristály beopálosodik vagy eltörik – az autó lerobban, a vonat kisiklik, a ló megbokrosodik. A számítógépről inkább nem beszélnék, annyira kényes jószág (az enyém, a nyári szabadságról visszatérve, egyfajta rosszindulatú depresszió miatt omlott össze...). A technikákról sokkal inkább elmondható, mint a szövegekről, hogy fordítások, jobban illik rájuk a *traduttore, traditore*. Soha nem *magában a tárgyban* található tehát a technikai létmód, hiszen az mindenütt valamilyen *hiátust* hagy: először önmaga és a titokzatos mozgás között, melynek csupán lenyomata, aztán önmagán

belül az alkotórészei között, melyeknek csupán pillanatnyi együttese.¹⁰ A technikában soha nem léphet fel *folytonossági hiány*; soha nincs ugyanis „illesztő csatlakozás”.

Könnyű megbizonyosodni róla: gondoljunk arra, amikor tanácstalanul állunk egy „izé” vagy egy „micsoda” előtt, melynek értelme rejtve marad előttünk. Lehet ez egy kapott ajándék vagy egy berendezés, melynek homályos a használati utasítása, vagy éppen az őseember marokköve, melynek pattintói negyvenezer éve eltűntek; minden itt van, és semmi sem látható. Mintha a tárgy egy nyom, egy vázlat, egy mozgás részlete lenne csupán, aminek nem látjuk az értelmét. A templomokban azt hirdetik, hogy a Szentírás betűje holt marad a Szentlélek jelenléte nélkül, mely ott fúj, ahol neki tetszik; ez még inkább igaz a technikai dolgok csontvázaira, melyek arra várnak, hogy a technika szelleme átjárja, hússal beborítsa, ismét mozgásba hozza, átlényegítse, és, nem túlzás: föltámassza őket.

A technikai tárgyban az a homályos és, ne kerteteljünk: érthetetlen, hogy csak akkor tudjuk megérteni, ha hozzáillesztjük azokat a *láthatatlanokat*, amelyek előbb létezővé teszik, majd megtartják és fenntartják, néha pedig fittyet hánynak rá és odahagyják. Már megint ezek a láthatatlanok! Nem túlzás-e ez, mintha csak megszállottan hajlanék arra, hogy a legmateriálisabb és legracionálisabb valóság közepébe valami irracionálisat ültessek? Nem, a láthatatlanok nélkül egyetlen tárgy sem maradna fenn, és főleg egyetlen automata sem jutna el az *önmozgató* csodájához. Ahogyan elfelejtjük az objektív tudáshoz hozzáilleszteni a referencia útjait, éppúgy hagyjuk el a technikai dolgokból azt, ami létesíti őket, azzal az ürüggyel – és ez igaz –, hogy miután létrehozták őket, már *megállnak magukban*, noha valójában soha nem létezhetnek tartósan egyedül és gondoskodás nélkül – ami szintén igaz. Határozottan kijelenthetjük, hogy a technika jobban el van rejtve, mint a híres *alétheia*.

Á, azt akarja mondani, hogy a tárgyak *körül és rajtuk túl* technikusok, mérnökök, ellenőrök, felügyelők, készenléti egységek, karbantartók, szerelők, műszerészek vannak? Röviden, emberi lények veszik körül, és társadalmi kontextus övezi őket? Semmi ilyesmit nem mondtam, már csak azon egyszerű oknál fogva sem, mert a technikák több százezer évvel *megelőzik* az embert, és mert semmit sem tudok arról, mi is az az „emberi”. Mintha azt a szubjektumot értenék rajta, úgy sejtem, amelyik „uralma alá hajtana az anyagot”. Vagyis a *Homo faber* ama modernkori mitológiából, amely nem tartja tiszteletben a technika görbületének, kitérőjének, ficamának, rákjárásának irányát még abban sem, amit magasztal. Ha a pornográfia megöli az erotikát, akkor a „ *hype*”, ahogy az amerikaiak mondják, még

¹⁰ Ennek igyekeztem utána járni az *Aramis, ou L'amour des techniques* (Bruno Latour (1992): *Aramis, ou L'amour des techniques*, Paris, La Découverte.) című munkában.

inkább megöli a technikai tárgy iránti vágyat. Ahogy attól még semmit nem értünk a gondból, ha egy szorongó szubjektummal ajándékozunk meg magunkat, s ahogy attól még semmit sem értünk a megismerésből, ha egy *cogit*oval ajándékozunk meg magunkat, éppúgy nem értünk meg a technika létmódból semmit pusztán azáltal, hogy feltételezünk hozzá egy előállítót. A gyártásokban és a mesterkedésekben sokkal több rejlik, mint egy gyártó és egy mesterkedő. Akkor sem értünk meg semmivel sem többet, ha konstruktórt kapcsolunk a konstrukciókhoz, hiszen maga a (de)konstruktivizmus az, ami elvételi az irányt. A technikai létezők jönnek el a technikushoz, és nem fordítva. De hogyan?

Tanuljunk megbarátkozni a technikákkal

Ahelyett, hogy a konnotációit változtatnánk meg, többet ér lecsereelni magát a szót. Ismét csak a *létesítés* szép fogalmához kell folyamodnunk. A művész, mondja Souriau, soha nem a teremtője, hanem mindig a létesítője egy műnek, mely eljön hozzá, ám nélküle soha ne jönne létre. Ha van olyan kérdés, amit a szobrász soha nem tesz fel, az a következő, kritikus kérdés: „Vajon én vagyok a szobor szerzője vagy pedig a szobor?” Azért beszélek láthatatlanokról, hogy racionálisan tudjam követni e labirintus fonálát, akarom mondani az igazi labirintusét: azét, melyet Dédalosz építőmester épített Minósz királynak. Ha a technikában semmi nem jár egyenes úton, az azért van, mert a logika – az *episztemé* – poroszkálása mindig megszakad, eltérül, módosul, és elindulásoktól eltérésekig haladunk – emlékezzünk arra, hogy *deadalion* görögül annyit tesz, mint az egyenes úttól eltérő, leleményes kerülőút. Ezt fejezzük ki banálisan, amikor kijelentjük, hogy „technikai probléma”, akadály, „gubanc” adódott; erre utalunk, amikor azt mondjuk valakiről, aki „technikailag egyedül képes” megoldani valamilyen problémát, hogy van kezűgyessége (*knack*). A „technika” nem főnévként, hanem melléknévként szerepel abban a kifejezésben, hogy „ez technikai kérdés”, vagy határozóként abban, hogy „ez technikailag kivitelezhető”, és ritkán ugyan, de még ígét is képzünk belőle, amikor „technicizálunk” valamit. Másképpen szólva, a „technika” nem valamilyen tárgyat jelöl, hanem egy különbséget, a létnek-mint-másként-létnek egészen új feltárását, a másság új deklinációját, egy sajátlagos *függőlé*tet. Simondon maga is gúnyt űzött a szubsztancializmusból, amely, mint mindig, itt is elvétette a technikai létet.

Nincs mit tenni, ha hűek akarunk maradni ehhez a létfajtához, el kell fogadnunk a ritkaságát, villámló láthatatlanságát, mély és alkati átlátszatlanságát, opacitását. Van-e gyakoribb, hétköznapiabb tapasztalat annál, minthogy beülünk az autóba, és elindulunk a

munkahelyünkre? Majd egyszer csak, nem is igen értjük, hogyan, egy szerelőnél találjuk magunkat, s igyekszünk megérteni, mit mormol az a kék overálba bújt alak a kaszni alól, fáradt olajtól piszkos kezével egy alkatrészre mutatva, melynek neve és funkciója teljesen ismeretlen előttünk; csak annyit fogunk fel találgatás útján, hogy a cserealkatrész elérhető, és a szerelő kellően ügyes, ami „csodát ígér”, és ha el akarunk még valaha jutni a munkahelyünkre, „érdemes haladni”, és „érezni fogjuk a haladást”. Lám, egy pillanatra megérintett bennünket a technika fuvallata, mígnem a motorházból kiszűrődő duruzsolás mindezt elfeledtetni velünk. A technikai létezők is elrejtettségben léteznének? Efelől semmi kétség, a *felejtés*, ami utánuk marad, lényeges része a műszaki leírásuknak. A technika szereti elfelejtetni magát. Nehéz megpillantani, akárha vándormadarakat szeretnénk megfigyelni repülés közben: ugyancsak éles távcsőre és tapasztalt túravezetőre lesz szükségünk.

A CSI-ben töltött elmúlt 25 év során számos alkalommal volt szerencsém a technikai innovációk *villámlását* lefényképezni. Előre nem látható kitérőknek köszönhetően, a reprodukció rendjében egymástól nagyon távoli létezők váltak egyazon puzzle hiányzó részeivé, melyről nem sejtettük, hogy ennyi intelligenciát igényel majd. Kerülőutak hosszú során át – az egyik leleményesebb és kiszámíthatatlanabb volt, mint a másik – az atomfizika megérkezett a kórházakba a rákkezelésekhez. Egy másik kerülő úton találkozott össze a fa és az acél, hogy egy kalapácsban kiegyensúlyozzák egymást. Megint egy másikon egy program, egy fordítóprogram és egy chip rétegződött egymásra, hogy így egyesülve képessé váljanak az öreg IBM írógép leváltására, mely a kinézete alapján már maga is annyira újnak látszott az 1960-as években – egyetlen kattintással lehetett rajta kövér betűket és dőltbetűket írni!

És gyakran nem kell messzire menni a zseniális technikai újításokban, hogy észrevegyük bennük a kerülőutat és a teljes eredetiségüket. Már a barkácsoló ember szerény mozdulatában is benne van ez a felvillanás, amikor ékkel akadályozza meg az ajtó becsapódását. „Megtalálni a micsodát”, ez a lényeg. Van-e létmód, mely messzebbre jutna a *változtatásban*, mint ez a szándék? Persze a reprodukció kockázatvállalása is tiszteletre méltó, de a reprodukció létezői soha nem ugranak olyan szédítően a létezésbe, mint a legszerényebb technikai alkatrészek. Az összes galaxis forgása sem lesz képes az ökrösszekér kerekét megforgatni a kerékagyon. A Természettörténeti Galériában elkápráztathatnak az élőlények tékozló gazdagságával, de engem jobban lelkesít a Musée des Arts et Métiers-ben kiállított kerékpárok sora, vagy a csarnok csillámló vágányán hangtalanul sikló villanymozdony. A technika révén a lét-mint-másként-lét azt tanulja meg, hogy még végtelenebbül képes *változni*, mint ahogy azt eddig hitte.

Ha tényleg van valami, amit a materializmus soha nem tudott kellően tisztelni, az az anyagok sokfélesége, a rejtett képességek végtelen átalakulása, melyet egyedül a leleményesség tárhat fel. Mennyire rosszul értjük, amikor a technikákat „a Tudomány alkalmazásának” és „a Természet feletti uralom” egyszerű eseteinek tekintjük. A mérnököket mindig megneveztette az a gondolat, hogy képesek lennénk a priori elvekből *levezetni* a technikai ész összes fogását és leleményét. Isabelle Stengers úgy gondolta, hogy egy radikális gondolati kísérletben az összes technikai találmányt a tudósok által elismert „alapelvekre” redukálja, melyekről az iskolákban azt tanítják, hogy ezek alkotják „megingathatatlan alapjukat”: ám ha a Carnot-ciklusra redukálnánk a mozdonyokat, nyomban leállnának; a felhajtóerő fizikájára korlátozva a repülőgépek a földbe csapódnának; a biológia központi dogmájára visszavezetve a biotechnológiai ipar felhagyna az egész sejt kultúrával. Ha elillantak volna a technika láthatatlanjai – ügyesség, útvesztő, agyafúrtság, leleményesség –, az lenullázta volna a tudományok erőfeszítéseit. Mert minél több van a láthatatlanokból, annál hatékonyabb az uralás. Nélkülük egyetemes összeomlás jönne, szörnyűbb hatást keltve, mint néhány felhőkarcoló ledőlése. A bicegő Vulcanus fittyet hány a követelőző Athénára, aki diktálni akarja a törvényeit. Az anyagban minden szellem – az éles eszű leleményesek számára. Miként veszett el ez a kontraszt az uralás és a birtoklás álmát hajszolva? Miként borult a tudatlanság fátyla a *materiológiára*, még ha a francia filozófiában Diderot-tól, Bergsonon és persze Simondon-on át Francois Dadognet-ig (Dadognet, 1989¹¹; Bensaude-Vincent, 1998¹²) bűvópatakként jelen is van? Elvesztése éppoly ijesztő, mint a vallásé. És tragikus, hiszen a technikák oly kevésbé járnak egyenes úton, hogy nyomukban újabb számos láthatatlan támad: a nem várt következmények, a meglepetések, a hulladékok, egy egészen új labirintus nyílik a lábunk előtt, még ha létét továbbra is tagadják, akik úgy gondolják, hogy közvetítés nélkül, hosszabb kitérők veszélye nélkül „egyenesen a cél felé” masírozhatunk (Beck, 2003).¹³ „*The magic bullet*”, „*the technical fix*”: amerikaiul kell beszélnünk ahhoz, hogy megértsük, mennyire vak a modern ember arra az értékes forrásra, ahol minden szépség, minden kényelem, minden hatékonyság fakad. Mennyire nem tiszteljük önnön lángelménket! Túl késő már arra *figyelmeztetni*, hogy miként kellene megtanulni a szükséges tapintattal szeretni őket.

¹¹ François Dadognet (1989): *Éloge de l'objet. Pour une philosophie de la marchandise*, Paris, Vrin.

¹² Bernadette Bensaude-Vincent (1998): *Éloge du mixte*, Paris, Hachette.

¹³ Ulrich Beck (2003): *La société du risque: sur la voie d'une autre modernité*, traduction par Laure Bernardi, préface de Bruno Latour, Paris, Flammarion. (Magyarul: U. Beck: *A kockázat-társadalom – Út egy másik modernitásba*. Századvég, 2003.)

Hogyan nevezzük hát azt a létmódot, melyet teljesen elvétünk, ha abba a hibába esünk, hogy csupán a sodrásában hátrahagyott tárgyakra korlátozzuk, és magát ezt a különös mozgást képtelenek vagyunk megragadni? Egész egyszerűen *technikai redőződésnek* fogom nevezni. Ezzel a fogalommal sikerülhet elkerülni azt a botlást, hogy a technikáról, illetlenül, mint tárgyak halmazáról beszéljünk. A technika mindig „*redőre redő*” („pli sur pli”), implikáció, komplikáció, explikáció. Technikai redőződés történik minden esetben, amikor nyilvánvalóvá tehető az a második szintű transzcendencia, mely megszakítja, elhajlítja, eltéríti, kifordítja a többi létmódot, és ezáltal – valamilyen lelemény útján – egy anyagi, ellenállási differenciálhányadost vezet be, bármilyen anyagról legyen is szó egyébként. Technikai redőződésről beszélhetünk, amikor finoman egymásra épülő izomrétegek révén szokásokat alakítunk ki, és így képesek leszünk elsajátítani valamilyen finomhangolású hozzáértést, vagy amikor az olvasztókohóból kikerül az öntöttvas, vagy amikor különbséget teszünk egy szoftver és a fordítóprogramja között, vagy amikor magasztaljuk a jogi „technikát”, mellyel egy maradandóbb szöveget egy kevésbé időtálló aktával kapcsolunk össze. Ahol van ellenállási differenciálhányados, ott van technika is. Valószínűleg a mindenütt jelenvalósága magyarázza az átlátszatlanságát, az opacitását is: mindenütt ott van, minden láncolatban és minden hálózatban, mindig, amikor heterogén összetételek fennmaradásával megjelenik ez a kerülő út, ez a redőződés, ez a grádiens. Ahogyan a technika beleredőződik a reprodukció és a metamorfózis létezőibe, minden egyéb létmód is beköltözik, berendezkedik, menedéket lel, támaszra talál azokban a berendezésekben, melyeket a technikai lelemény hagy maga után – szerényen elillanván.

Azt fogják mondani, hogy amikor a technikai létmódról beszélek, nem veszem tekintetbe, ami a leginkább szembetűnő: a technikusokat, a mérnököket, a fabrikáló emberi lényeket. Ám szándékosan a technikákról beszéltem, és nem az emberekről, akikhez eljönnek, akikkel megesnek ezek a technikák. Nem akartam, hogy elhamarkodottan az emberi lényekből induljunk ki, és azután forduljunk a tárgyaik felé. Az elsőbbség kérdésében egyébiránt tanúként megidézhethetjük a paleontológiát: a láthatatlan és átlátszatlan technikák nélkül, maguk az emberek maradtak volna láthatatlanok a föld felszínén; a hátra hagyott nyomuk még sokkal észrevétlenebb lenne, mint az elefántoké vagy a csimpánzoké – hogy a földigilisztákról ne is szóljunk. Történt azonban valami azokkal, akik élénkké tették a technika kontrasztját. Nagyon úgy tűnik, mintha a technikák létesítették volna az emberi

lényeket (Sloterdijk, 2005).¹⁴ Az emberiség a technikák visszavágása. *Homo fabricatus*: műveink gyermekei vagyunk.

Kicsák Lóránt fordítása

A fordítás alapjául az írás első megjelenése szolgált:

Bruno Latour: Prendre le pli des techniques. *Réseaux*, vol. 28, n°163, août-septembre 2010, numéro spécial (coordonné par Christian Licoppe). 13-32.

¹⁴ Peter Sloterdijk (2005): *Écumes. Sphérologie plurielle*, traduit par Olivier Mannoni, Paris, Hachette.